

POLSKI PETERSBURG
ПОЛЬСКИЙ ПЕТЕРБУРГ

Dariusz Tarasiuk (Lublin)

Tekst wystąpienia wygłoszonego podczas Międzynarodowej Konferencji *Polski Petersburg – historia i pamięć*, zorganizowanej w Sankt Petersburgu w dniach 10–14 kwietnia 2013 r. przez Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne i Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie.

Polacy w Piotrogradzie w latach I wojny światowej

Rozpoczynając przedstawianie dziejów Polaków przebywających w Petersburgu (od 13 września 1914 r. – Piotrogradzie) w latach I wojny światowej, należy zauważyć, że ich losy znajdowały się ostatnio w kręgu zainteresowań polskich historyków w latach sześćdziesiątych XX w., kiedy to powstała przede wszystkim monografia Ireny Spustek, pt. *Polacy w Piotrogradzie* (Warszawa 1966). Praca Ludwika Bazylowa pt. *Polacy w Petersburgu* (Warszawa 1984) wydarzeniom okresu I wojny światowej poświęca bowiem mniej uwagi. Zagadnienia związane z obecnością Polaków w Piotrogradzie podejmowane były też głównie z punktu widzenia działających tam polskich organizacji centralnych, a tym samym roli Piotrogradu jako ośrodka kreującego polskie życie społeczne, kulturalne i polityczne w całej Rosji. Na drugi zaś plan schodziły lokalne inicjatywy polskie. W ostatnich latach, w przeciwieństwie do wielu innych ośrodków Imperium Rosyjskiego, kolonia petersburska nie znalazła się w centrum szerszego zainteresowania polskich historyków.

Rozważania o Polakach w Piotrogradzie w okresie I wojny światowej należy rozpocząć od przedstawienia ich liczebności i struktury społeczno-zawodowej. Jest to o tyle trudne, że dysponujemy niewielką liczbą danych statystycznych, z reguły o wątpliwej wiarygodności. Przyjmuje się, że w 1914 r. w stolicy Rosji mieszkało około 70 tys. Polaków¹. Pierwsze lata wojny, rok 1914, a przede wszystkim 1915, przyniosły napływ znacznych rzesz wygnańców – Polaków, chociaż władze carskie starały się

¹ I. Spustek, *Polacy w Piotrogradzie. 1914–1917*, Warszawa 1966, s. 26.

ograniczyć napływ uchodźców do i tak przeludnionej stolicy². 1 września 1916 r. w wykazach polskich organizacji ratowniczych na terenie guberni piotrogrodzkiej znajdowało się 27 850 uchodźców – Polaków, 22 738 z nich przebywało w Piotrogradzie i znajdowało się pod opieką miejscowego oddziału Polskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny, które opiekowało się uchodźcami przebywającymi w miastach³. Wśród zarejestrowanych wygnańców jedynie około 12% pochodziło z Królestwa Polskiego, tymczasem aż około 75% przybyło tam z ziem litewsko-białoruskich. Danych tych nie można jednak uznać za pełne, gdyż jak podaje Irena Spustek, wielu uchodźców, którzy radzili sobie finansowo, wołało nie rejestrować się w Piotrogradzie z obawy przed dalszym wysiedleniem w głąb imperium⁴. Tezę tę zdaje się potwierdzać wzrost liczby uchodźców po rewolucji lutowej 1917 r., kiedy rejestracja pomagała w repatriacji do ojczyzny. Na przełomie lat 1917 i 1918 r. według danych miejscowego Komisariatu do Spraw Polskich w guberni piotrogrodzkiej przebywało 66 tys. uchodźców – Polaków⁵. Radykalny wzrost liczby Polaków w stolicy Rosji od 1915 r. znajduje swoje odbicie również w księgach metrykalnych parafii petersburskich z tego okresu⁶.

Trudne jest dokładne ustalenie struktury społeczno-zawodowej ludności polskiej zarówno stale, jak i czasowo zamieszkującej w tym czasie w stolicy Rosji. Pod koniec 1915 r., jak wynika z *Księgi adresowej* dołączonej do *Kalendarza Piotrogrodzkiego* na rok 1916, w Piotrogradzie zamieszkiwało wielu Polaków. Było wśród nich: 107 adwokatów i ich pomocników, 10 notariuszy, 232 inżynierów, 21 techników, 5 architektów, 4 chemików, 3 geometrów, 2 agronomów, 85 lekarzy, 29 stomatologów, 15 farmaceutów, 10 felczerów, 8 akuszerki, 4 weterynarzy, 17 pisarzy i dziennikarzy, 11 artystów sceny, 9 malarzy i rzeźbiarzy, 16 profesorów oraz 16 nauczycieli. Na początku 1917 r. w Piotrogradzie przebywało również 60 księży rzymskokatolickich, w przeważającej

² Mimo ograniczeń do Piotrogradu przeniesiono nawet niektóre polskie zakłady przemysłowe z Warszawy i jej okolic, tj. Włochy (walcownia i fabryka narzędzi rolniczych), Specjalną Fabrykę Wag S. Lubomirskiego oraz firmę Bas i Bogucki (garbarnia). Zob. W. Najdus, *Polacy w rewolucji 1917 roku*, Warszawa 1967, s. 17–18.

³ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN) w Warszawie: Centralna Agencja Prasowa w Lozannie, pudło 38, „Kurier Nowy”, 23 lutego 1917; Т. М. Смирнова, *Польские общества в Санкт-Петербурге. Конец XIX – начало XX века*, Санкт-Петербург 2013, s. 16–19.

⁴ I. Spustek, dz. cyt., s. 214.

⁵ M. Korzeniowski, M. Mądzik, D. Tarasiuk, *Tułaczy los. Uchodźcy polscy w imperium rosyjskim w latach pierwszej wojny światowej*, Lublin 2007, s. 33.

⁶ Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne w Petersburgu / Российский Государственный Исторический Архив, Санкт-Петербург (dalej: RGIA): zespół/fond (dalej: F.) 1822.

części Polaków. Większość Polaków stanowili robotnicy, którzy mieli stosunkowo duże możliwości znalezienia pracy w tamtejszych zakładach przemysłowych oraz na kolei⁷.

Najważniejszym zadaniem polskiej kolonii w Piotrogradzie po wybuchu wojny stała się akcja niesienia pomocy Polakom poszkodowanym w wyniku działań wojennych. Z inicjatywy miejscowych Polaków 26 sierpnia 1914 r. powstało „Towarzystwo pomocy biednym rodzinom Polaków uczestniczących w wojnie oraz zubożałej przez wojnę ludności polskiej”, które później zmieniło nazwę na Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny (PTPOW). Do Komitetu Towarzystwa wybrano między innymi Aleksandra Babiańskiego (generał), Konstantego Budkiewicza (ksiądz), Stefana Cybulskiego (dyrektor gimnazjum polskiego), Stefana Filipkowskiego (chemik), Bolesława Jałowieckiego (inżynier), Remigiusza Kwiatkowskiego (redaktor), Konrada Niedźwiedzkiego (adwokat), Antoniego Maleckiego (ksiądz), Bolesława Olszamowskiego (adwokat), Leona Petrażyckiego (profesor), Stanisława Ptaszyckiego (profesor), Henryka Świącickiego (inżynier), Stanisława Trzeciaka (ksiądz) i Władysława Żukowskiego (inżynier). Na pierwszym posiedzeniu Komitetu, 1 września 1914 r., dokonano wyboru prezydium, na którego czele stanął Władysław Żukowski, a wiceprezesami zostali Henryk Świącicki i ks. Konstanty Budkiewicz. Bieżącą akcją pomocy prowadziły Biuro Komitetu Towarzystwa mieszczące się w lokalu redakcji „Głosu Polskiego” (ul. Troicka [Троицкая ул.] (obecnie ul. Rubinsteina [Рубинштейна ул.]) 23) oraz Biuro Wykonawcze Towarzystwa w lokalu „Sokoła Polskiego” (prospekt Izmajłowski [Измайловский пр.] 16)⁸. Przedstawiciele PTPOW organizowali przedsięwzięcia mające na celu zdobycie funduszy na pomoc poszkodowanym Polakom. W dniach 11–12 października 1914 r. w stolicy przeprowadzono akcję „Piotrogród – Polsce”. Kierował nią komitet polsko-rosyjski (ze strony polskiej w jego skład weszli Żukowski, Świącicki, Babiański i Niedźwiecki)⁹. Polacy nawiązali kontakty z Komitetem wielkiej ks. Tatiany, do którego należeli Władysław Wielopolski, Zygmunt Wielopolski, Stanisław Glezmer i Ignacy Szebeko – jako członkowie Rady Państwa. PTPOW reprezentował Henryk Świącicki, a po jego śmierci w 1916 r. – Konstanty Skirmunt¹⁰.

⁷ *Polski Kalendarz Piotrogradzki na rok przestępny 1916*, red. S. Lisowski, Piotrogród 1915; RGIA: F. 826, opis (dalej: op.) 1, sprawa/dieło (dalej: spr.) 2267.

⁸ M. Mądzik, *Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny w Rosji w latach I wojny światowej*, Lublin 2012, s. 15–28; *Ustawa Towarzystwa Pomocy biednym rodzinom Polaków, uczestniczących w wojnie, oraz zubożałej przez wojnę ludności polskiej*, Piotrograd 1915, s. 1.

⁹ Т. М. Смирнова, dz. cyt., s. 215–221; I. Spustek, dz. cyt., s. 170–171.

¹⁰ *Polski Kalendarz Piotrogradzki na rok przestępny 1916...*, dz. cyt., s. 227.

Odrębną sferą działalności PTPOW było zachęcanie miejscowych Polaków do składania ofiar na akcję pomocową, zachętą było publikowanie nazwisk darczyńców w prasie polskiej.

Wiosną 1915 r. w związku ze wzrostem zakresu działalności centrali PTPOW zaczęto tworzyć struktury jej oddziału piotrogrodzkiego. Ostatecznie dopiero we wrześniu ukonstytuowały się władze oddziału. Jego prezesem został Czesław Karpiński, wiceprezesami Bolesław Grodziecki oraz Józef Ziabicki, a sekretarzem Tadeusz Hiż. Członkami komitetu oddziału piotrogrodzkiego zostali natomiast między innymi mec. Leon Kulikowski, Antonina Leśniewska, Lucyna Piekarska, dr Zofia Sadowska i ks. Stanisław Trzeciak¹¹. W marcu 1917 r. w skład Komitetu wchodził Stanisław Samborski, T. Marchlewski, Leon Kulikowski, Jan Sołtykiewicz, Stanisław Jelski, J. Kiersnowski, M. Babiański, R. Bitner, Karnicki, M. Mickiewicz, W. Sommer, Józef Ziabicki i Wincenty Łuczyński (sekretarz)¹².

Jedenastego sierpnia 1915 r. w Piotrogradzie ukonstytuował się również Centralny Komitet Obywatelski Królestwa Polskiego w Rosji (CKO), na którego czele stanął Władysław Grabski. Do CKO weszli przedstawiciele Komitetu Obywatelskiego miasta Warszawy, którzy dysponowali mandatem do prowadzenia działalności poza granicami Królestwa Polskiego, posłowie do Dumy Państwowej i Rady Państwa, reprezentanci świata finansów, partii politycznych, liderzy komitetów w Moskwie i Piotrogradzie, a w późniejszym okresie, po tzw. demokratyzacji przeprowadzonej w 1917 r., także innych polskich organizacji oraz uchodźców. Zdecydowanie w mniejszej liczbie niż w PTPOW byli w nim reprezentowani przedstawiciele miejscowej Polonii¹³.

W latach wojny dużą aktywnością wykazywało się Koło Piotrogradzkie Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, które utworzono oficjalnie w listopadzie 1915 r. Na jego czele stał Stanisław Glezmer¹⁴, którego głównym zadaniem było zabezpieczenie polskich zabytków ewakuowanych w głąb Imperium Rosyjskiego. Prężną działalność oświatową prowadziła Polska Macierz Szkolna, kierowana przez Stanisława Ptaszyckiego¹⁵. Przybycie znacznej liczby uchodźców, którzy podlegali prawodawstwu Królestwa Polskiego, pozwoliło na otwieranie polskich szkół

¹¹ „Echo Polskie” 1915, nr 2.

¹² RGIA: F. 75, op. 2, spr. 50, k. 103.

¹³ AAN: Centralny Komitet Obywatelski w Piotrogradzie, sygn. 9, k. 3; J. Holzer, J. Molenda, *Polska w pierwszej wojnie światowej*, Warszawa 1963, s. 321–322.

¹⁴ *Koło Piotrogradzkie Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości*, „Sztandar” 1916, nr 11.

¹⁵ „Kurier Nowy” 1916, nr 158.

przeznaczonych dla dzieci uchodźców. Powstały wówczas również szkoły polskie w Piotrogradzie, m.in. gimnazjum kierowane przez Wandę Niesiołowską. W listopadzie 1915 r. pod egidą Macierzy Szkolnej działały już trzy szkoły średnie, szkoła rzemieślnicza, progimnazjum oraz dwanaście szkół początkowych. Poza tym nauczanie w stolicy prowadziły dwie prywatne szkoły średnie¹⁶. W omawianym mieście prowadzono również Wyższe Kursy Polskie, na których wykładowcami byli głównie profesorowie z Uniwersytetu Petersburskiego¹⁷.

Podczas wojny działalność kontynuowały również inne funkcjonujące wcześniej organizacje polskie. Wśród nich „Sokół Polski” – kierowany do 1917 r. przez Jana Hattowskiego, a następnie przez Wacława Palkowskiego; „Ognisko Polskie” – kierowane przez Aleksandra Babiańskiego, które organizowało między innymi przedstawienia teatralne i koncerty, podczas których występowali polscy artyści ze scen zawodowych lub amatorzy, np. z Teatru Artystyczno-Literackiego i Polskiego Teatru Ludowego w Piotrogradzie¹⁸. Kolejną organizacją było Towarzystwo Miłośników Historii i Literatury. Po rewolucji lutowej uaktywniły się organizacje skupiające Polaków na podstawie kryterium zawodowego, m.in. Związek Polskich Lekarzy i Przyrodników, Towarzystwo Prawników i Ekonomistów, Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Pracowników Polskich oraz Związek Wojskowych Polaków.

Po zajęciu Królestwa Polskiego przez wojska państw centralnych Piotrogród stał się ważnym ośrodkiem polskiej myśli politycznej¹⁹. Przyczyniała się do tego między innymi wydawana tam prasa, która docierała praktycznie do wszystkich zakątków Imperium Rosyjskiego. Przed wybuchem wojny w Petersburgu wychodziły tylko „Dziennik Petersburski” oraz „Głos Polski” (1914–1917). Od 1915 r., w związku z napływem nowych redaktorów z Królestwa Polskiego, zaczęto wydawać nowe czasopisma i dzienniki polskie, w większości przypadków powiązane politycznie z poszczególnymi odłamami polskiej sceny politycznej. Narodowi demokraci w 1915 r. zaczęli wydawać czasopisma „Sprawa Polska” (1915–1917) i „Sztandar” (1915–1916), a od 1916 r. gazetę „Dziennik Polski” (1916–1918), która przekształciła się następnie w „Dziennik Polski Zjednoczonej” (1918). Z kolei obóz demokratyczny dysponował prawie

¹⁶ I. Spustek, dz. cyt., s. 240–241.

¹⁷ „Dziennik Polski” 1915, nr 94.

¹⁸ „Dziennik Polski” 1916, nr 93.

¹⁹ We wcześniejszych latach Polacy o ambicjach politycznych działali w partiach rosyjskich, np. A. Lednicki.

przez cały czas gazetą codzienną, która ze względu zarówno na problemy z cenzurą, jak i finansowe, kilkakrotnie zmieniała tytuł. Do końca maja 1916 r. wychodził „Dziennik Petrogradzki”, później jego miejsce zajął „Kurier Nowy”, również zamknięty przez cenzurę w lutym 1917 r. Po rewolucji lutowej ponownie ukazywał się „Dziennik Petrogradzki”, a w lipcu jego miejsce zajął „Dziennik Narodowy”. Od 1916 r. wychodził w Petersburgu również organ prasowy socjalistów „Promień Poranny”, a od 1917 r. także „Robotnik w Rosji”. W tak krótkim wystąpieniu nie sposób przedstawić szczegółowo wymienionych tytułów. W uproszczeniu można jedynie stwierdzić, że prasa polska, szczególnie od 1916 r., informowała o życiu Polaków w stolicy Rosji²⁰.

W 1915 r. w Piotrogradzie ukształtowały się trzy ośrodki polityki polskiej, tj. Komitet Narodowy Polski (narodowi demokraci), Polskie Zrzeszenie Niepodległościowe (demokraci) oraz Klub Robotniczy „Promień” (socjaliści)²¹. Prężny rozwój życia polskiego w Rosji nastąpił po rewolucji lutowej. Już 15 marca 1917 r. na wiecu zorganizowanym przez Centralny Komitet Polskiej Młodzieży Akademickiej przyjęto rezolucję o treści: „Młodzież polska wita z radością powodzenie nowego sprzymierzenia w naszej walce, w osobie wyzwolonej demokracji rosyjskiej”²². 18 marca 1917 r. Polski Komitet Demokratyczny w Piotrogradzie wydał odezwę, w której nawoływano Polaków, aby stali w Rosji na stanowisku obywatelskim, czyli nie uchylali się od współdziałania z rosyjskim ruchem wolnościowym²³. W kolejnej odezwie witał on nie tylko obalenie starego ustroju w Rosji, lecz także „ustalenie wolnej władzy ludowej”²⁴. 23 marca 1917 r. na wniosek Dąbrowskiego i Mickiewicza Komitet postanowił delegować swoich przedstawicieli do Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich²⁵. Tak samo postąpili członkowie Wydziału Wykonawczego Komitetu Narodowego w Piotrogradzie. Wraz z polskimi posłami do obu izb parlamentu rosyjskiego, ogłosili odezwę w której witali „wyzwolenie bratniego narodu z pęt samowładztwa”²⁶.

Po rewolucji lutowej wobec demokratyzacji życia społeczno-politycznego w Imperium Rosyjskim zaistniała konieczność włączenia do pracy społecznej i narodowej

²⁰ Szerzej o prasie polskiej w Rosji zob. J. Ślisz, *Prasa polska w Rosji w dobie wojny i rewolucji (1915–1919)*, Warszawa 1968.

²¹ I. Spustek, dz. cyt., s. 248–261, 312–350, 377–389.

²² „Dziennik Polski” 1917, nr 59; „Dziennik Petrogradzki” 1917, nr 1903.

²³ „Echo Polskie” 1921, nr 63.

²⁴ Państwowe Archiwum Federacji Rosyjskiej / Государственный архив Российской Федерации (dalej: GARF) w Moskwie: F. 5122, op. 1, spr. 186, k. 22.

²⁵ GARF: F. 5122, op. 1, spr. 182, k. 8.

²⁶ „Dziennik Polski” 1917, nr 59; „Sprawa Polska” 1917, nr 10.

jak najszerzych warstw społecznych. Stanisław Grabski pisał, że rewolucja pozwoliła, aby polska polityka stała się jawna. To zaś umożliwiło jej prowadzenie razem ze społeczeństwem, a nie jak wcześniej w ukryciu przed nim²⁷. Prowadziło to do powstawania licznych organizacji reprezentujących interesy określonych grup społeczności polskiej²⁸. Wśród Polaków ujawniły się różne kierunki polityczne, oferujące odmienne odpowiedzi na pytania nurtujące Polaków w Rosji²⁹. W dniu 18 marca 1917 r., z inicjatywy członków Zrzeszenia Niepodległościowego w Piotrogradzie, odbyło się pierwsze posiedzenie Polskiego Komitetu Demokratycznego (PKD)³⁰. W większości wypadków członkami wspomnianego Komitetu byli ludzie związani z PTPOW. W Piotrogradzie powstał również lokalny Polski Klub Demokratyczny, który w lipcu 1917 r. skupiał 308 członków³¹. Z czasem powstały tam również inne organizacje nurtu demokratycznego. W październiku 1917 r. w II Zjeździe Demokracji Polskiej uczestniczyli między innymi przedstawiciele miejscowej Demokratycznej Grupy Państwowości Polskiej, Grupy Demokratycznej Polskiego Związku Wojskowego, Stronnictwa Polskich Radykałów, Stowarzyszenia Polskich Pracowników Kolei Płn.-Zach. oraz Związek Równouprawnienia Kobiet. Z kolei działacze CKO w większości związali się z Polskim Komitetem Narodowym w Piotrogradzie, który za główny cel działalności uznawał łączenie osób zespolonych dążeniem do niepodległości zjednoczonej Polski oraz do wyświetlania, uzgadniania i ustalania opinii politycznej polskiej na gruncie interesów ogólnonarodowych³². Na czele Komitetu Narodowego stanął Czesław Karpiński, a jego zastępcą został Franciszek Nowodworski³³. Później powstawały inne organizacje związane z ruchem endeckim, wśród nich była sekcja piotrogrodzka Narodowego Związku Robotniczego. W marcu 1917 r. członkowie obydwu frakcji PPS zorganizowali w Piotrogradzie Związek Socjalistów Polskich, do którego wejścia odmówiła tylko piotrogrodzka grupa Socjaldemokracji Królestwa

²⁷ S. Grabski, *Zadania i drogi polityki polskiej*, Moskwa 1917, s. 26–27.

²⁸ AAN: Polska Komisja Historii Partii, sygn. 60/VI, k. 82.

²⁹ „Echo Polskie” 1917, nr 145.

³⁰ Do KW weszli wówczas: Aleksander Babiański, Jan Barchwic, Stanisław Budkiewicz, Jan Dąbrowski, Hipolit Gliwic, Julian Łukasiewicz, Konrad Niedźwiecki, Henryk Piotrowski, Władysław Rawicz-Szczerbo, Franciszek Skąpski i Aleksander Wojciechowski. W kolejnych dniach doszło do kilku zmian, m.in. 14/27 marca 1917 r. jego członkiem został Aleksander Lednicki, „Dziennik Petrogradzki” 1917, nr 1901; GARF: F. 5122, op. 1, spr. 182, k. 26.

³¹ GARF: F. 5122, op. 1, spr. 197, k. 2–7.

³² AAN: Organizacje Polskie w Rosji, sygn. 22, k. 14.

³³ „Dziennik Polski” 1917, nr 73.

Polskiego i Litwy (SDKPiL), powstała w grudniu 1916 r. jako Sekcja Społeczna „Promienia”.

Z materiałów źródłowych wyłania się obraz zacieklej rywalizacji o wpływy w społeczności polskiej pomiędzy poszczególnymi ugrupowaniami politycznymi. W praktyce okazywało się, że każda ze stron rozumie konsolidację jako podporządkowanie sobie innych grup. Jednym z najważniejszych elementów konfliktu między narodowcami a demokratami stała się kwestia roli polskich posłów do obydwu izb parlamentu rosyjskiego w nowej sytuacji politycznej. Demokraci uważali, że wobec wcześniejszej współpracy z caratem i oderwania od Królestwa Polskiego stracili oni prawo do reprezentowania społeczeństwa polskiego³⁴. W odezwie z 21 marca 1917 r. PKD w Piotrogradzie można przeczytać, że resztką reprezentacji polskiej, która związała „swą politykę z obalonym rządem, nie może pozostać nadal wyrazicielką nadziei Polski w obliczu nowej Rosji”³⁵. Całkowicie odmiennego zdania byli narodowi demokraci. Do ataku na endecję przyłączyła się redakcja „Echa Polskiego”, w artykule *Głos demokracji polskiej* stwierdzono, że działalność za caratu całkowicie dyskredytuje resztki narodowej demokracji³⁶. Jednym z zasadniczych problemów stała się kwestia, czy demokraci w Piotrogradzie w „imię ogólnych interesów polskich oraz zaprzestania ostrej polemiki w pismach” mieli poszukiwać porozumienia z działaczami Komitetu Narodowego w Piotrogradzie. Tymczasem w obozie demokratycznym nie było pod tym względem jednomyślności. Wspomniany już Centralny Komitet Polskiej Młodzieży Akademickiej w Piotrogradzie oraz Centralne Zgromadzenie Młodzieży Akademickiej w Moskwie nawoływały PKD do próby porozumienia³⁷. PKD dyskusję nad stosunkiem do obozu narodowego podjął na posiedzeniu w dniu 23 marca 1917 r. Po długiej wymianie zdań, na wniosek Jana Dąbrowskiego, postanowiono nie komunikować się oficjalnie z Komitetem Narodowym, tylko z poszczególnymi członkami Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego oraz Partii Polityki Realnej jako członkami kół poselskich³⁸.

Samo odrzucanie roli Komitetu Narodowego nie rozwiązywało problemu, należało stworzyć nowe przedstawicielstwo interesów polskich w Rosji. Już 15 marca

³⁴ „Dziennik Petrogradzki” 1917, nr 1900 i nr 1902.

³⁵ „Gazeta Polska” 1917, nr 64.

³⁶ „Echo Polskie” 1917, nr 63.

³⁷ „Echo Polskie” 1917, nr 60 i 62.

³⁸ GARF: F. 5122, op. 1, spr. 182, k. 8.

1917 r. Centralny Komitet Polskiej Młodzieży Akademickiej w Piotrogradzie³⁹ zaproponował, aby konspiracyjne Zrzeszenie Niepodległościowe wyłoniło komitet, który przejąłby „przedstawicielstwo interesów polskich i był wyrazem emigracji polskiej w Rosji”⁴⁰. 28 marca 1917 r. Rząd Tymczasowy utworzył Komisję Likwidacyjną do spraw Królestwa Polskiego. Jej zadaniem miała być: likwidacja urzędów Królestwa Polskiego, uregulowanie wzajemnych rozrachunków, wydzielenie i zabezpieczenie majątku instytucji pochodzących z terenów Królestwa Polskiego do czasu ich przekazania państwu polskiemu, określenie stosunków między kościołem rzymskokatolickim a państwem oraz zajęcie się sprawą jeńców narodowości polskiej⁴¹. Nie rozwiązało to problemu polemiki pomiędzy obydwoma obozami, gdyż demokraci z Lednickim na czele starali się wykorzystać Komisję do zdobycia roli jedyne go przedstawiciela narodu polskiego, a narodowcy zaczęli budować odrębne struktury polityczne, które miały zapewnić im przewagę w polskim życiu politycznym. W wyniku walki politycznej powstała między innymi Rada Polska Zjednoczenia Międzypartyjnego oraz konkurencyjna wobec niej Rada Polityczna przy prezesie Komisji Likwidacyjnej.

Konflikt, który ujawnił się z całą siłą w marcu 1917 r., miał wpływ na politykę polską na całym terenie Imperium Rosyjskiego, gdyż większość lokalnych organizacji polskich oczekiwała na instrukcje płynące ze stolicy i z reguły stawała po stronie jednej ze zwalczających się stron.

Po rewolucji październikowej 1917 r. przy Ludowym Komisariacie do spraw Narodowości utworzono Komisariat do Spraw Polskich, który miał się stać „łącznikiem między Polakami znajdującymi się na wygnaniu w Rosji lub też w Armii Rosyjskiej”⁴². Zapewniał również dominujące stanowisko polskim socjalistom. W związku z tym powstanie Komisariatu do Spraw Polskich w Piotrogradzie spotkało się z entuzjastycznym przyjęciem tamtejszego polskiego Klubu Robotniczego „Promień”, którego zarząd deklarował „nareszcie szerokie warstwy polskiego ludu, robotnik, włościanin i żołnierz polski w Rosji mogą oczekiwać nie tylko obrony i opieki, lecz także bezwzględne go współdziałania w swojej pracy”. Wobec tego zaproponowano

³⁹ Centralny Komitet Polskiej Młodzieży Akademickiej w Piotrogradzie powstał w 1914 r. w wyniku scalenia: Zjednoczenia Młodzieży Narodowej, Związku Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej, „Odrodzenia”, „Spójni”, Ogólnostudenckiej Kasy Polskiej i Stowarzyszenia Studentów Politechniki Piotrogradzkiej, „Dziennik Petrogradzki” 1917, nr 1903.

⁴⁰ „Dziennik Polski” 1917, nr 59.

⁴¹ „Dziennik Petrogradzki” 1917, nr 1908.

⁴² GARF: F. 1318, op. 1, spr. 1090, k. 6.

Komisariatowi nawiązanie współpracy i delegowano do niego dwóch przedstawicieli, m.in. prezesa Klubu – W. Matuszewskiego⁴³.

Tymczasem w pewnym sensie jako przeciwwaga dla Komisariatu do Spraw Polskich powstało w Piotrogradzie Przedstawicielstwo Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego, na którego czele stanął Aleksander Lednicki. Jego głównym zadaniem było przygotowanie reemigracji Polaków, także tych mieszkających w Piotrogradzie. W wyniku tej akcji liczba zamieszkujących w mieście Polaków znacznie zmalała.

⁴³ GARF: F. 1318, op. 1, spr. 1021, k. 18.